

УДК 37.048.4

Л.А. Гуцан, м. Київ

**ПРОФІЛЬНА ОСВІТА ТА ПРОФЕСІЙНА
ОРІЄНТАЦІЯ В ШКОЛІ ЯК СКЛАДОВІ
СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ
В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

У статті проаналізовано завдання, що сьогодні ставляться перед школою у контексті сучасної теорії профільного навчання старшокласників у загальноосвітньому учбовому закладі.

Ключові слова: профільне навчання, професійна орієнтація, профільна школа, елективні навчальні курси, допрофільна підготовка, самовизначення старшокласників.

Процеси розбудови інформаційно-технологічного суспільства, у якому основним капіталом і головним ресурсом економіки стають знання, зумовлюють жорсткі вимоги до національних систем освіти. На думку сучасних українських вчених В. Кременя, Г. Балла, І. Бега, Н. Бібік, О. Савченко, В. Синьова, П. Перепелиці та інших ситуація, що виникла останнім часом на ринку праці, потребує нових підходів до організації освіти у старшій школі, нагального її переструктурування та створення такої школи, яка б відповідала європейським стандартам та задовольняла потреби суспільства. Як підкреслюється у Концепції профільного навчання, час ставити перед школою завдання нового підходу до форм навчання з урахуванням необхідності введення профільності: школа “має функціонувати як профільна. Це створюватиме сприятливі умови для врахування індивідуальних особливостей, інтересів і потреб учнів, для формування у школярів орієнтацій на той чи інший вид майбутньої професійної діяльності. Профільна школа дасть змогу повніше реалізувати принцип особистісно зорієнтованого навчання, що значно розширить можливості учня у створенні власної освітньої траєкторії” [3, с. 3].

Як свідчать результати нашого наукового пошуку, ця проблема перебуває в центрі уваги науковців, є винятково важливою, цікавою та край необхідною. Значний внесок у її

розв'язання роблять вітчизняні вчені І. Бех, Н. Бібік, Б. Біляк, О. Дуда, О. Кабардін, В. Кизенко, Е. Кушнеренко, І. Лікарчук, В. Мадзігон, В. Мозговий, О. Овчарук, М. Піщалковська, В. Сидоренко, Н. Побірченко, В. Рибалко, В. Тименко, А. Хуторський, М. Зубалій та ін. У ближньому зарубіжжі наукові дослідження у цій галузі також привертають увагу багатьох дослідників, зокрема таких як С. Броневщук, В. Ворошилов, М. Губанова, В. Гузєєв, В. Монахов, В. Орлов, С. Рягін, В. Фірсов, С. Чистякова, О. Шеховцова (Росія); Г. Бунтовська, Н. Огурцов, Л. Рожина, Н. Циркун (Білорусія), Х. Лійметс, І. Унт (Естонія).

Саме тому мета статті полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні та підтвердженні необхідності введення профільної освіти в навчальні заклади України.

Сучасний кризовий розвиток суспільства ставить нові вимоги щодо підготовки випускників шкіл до життя і майбутньої професійної діяльності. Це пов'язано з рядом різних обставин. По-перше, світ професій є сьогодні надзвичайно динамічним і мінливим: щороку з'являється близько п'ятсот нових професій і спеціальностей. По-друге, особливістю сучасного світу професій є те, що на зміну монопрофесіоналізму приходять поліпрофесіоналізм. Це означає, що людині потрібно прагнути оволодіти не однією-єдиною професією, а кількома суміжними спеціальностями в межах професії. По-третє, сама людина не є чимось застиглим і назавжди пов'язаною з професією. Протягом життя може з'явитися бажання або необхідність змінити професію або кваліфікацію. А для цього треба бути, готовим до того, що знань і вмінь, одержаних у період навчання, не вистачить на весь час трудового життя.

Тому, сучасна загальноосвітня школа повинна готувати не тільки активних, висококультурних і освічених людей, але й членів суспільства, які професійно визначилися, та можуть конкурувати на ринку праці, вдосконалюватися в професії, психологічно бути готовими до зміни професійної діяльності, проявляючи мобільність і підприємницьку активність. У зв'язку із цим старший ступінь загальноосвітньої школи в процесі модернізації освіти піддається найістотнішим структурним,

організаційним і змістовним змінам – здійснення переходу на профільне навчання.

Що ж таке профільне навчання? Як показує аналіз наукової літератури – це поняття визначається неоднозначно. Так у “Концепції профільного навчання у старшій школі” (2003 р.) *профільне навчання* розглядається як вид диференційованого навчання, який передбачає врахування освітніх потреб, нахилів та здібностей учнів і створення умов для навчання старшокласників відповідно до їхнього професійного самовизначення, що забезпечується за рахунок змін у цілях, змісті та структурі організації навчання. У сучасній науковій психолого-педагогічній літературі профільне навчання визначається як процес, спрямований на реальне життєве та професійне самовизначення випускників школи, диференційоване за змістом навчання, прогнозоване з урахуванням структури ринку праці та зайнятості молоді (Л. Герасимчук); вид диференційованого навчання, яке ґрунтується на філософському вченні про людину (Н. Шиян); організований процес активної пізнавальної діяльності учнів старшої ланки, спрямований на формування особистісного соціального досвіду (С. Вольянська); одна з форм організації навчального процесу спрямована на реалізацію особистісно-зорієнтованої стратегії освіти (М. Гузик); профільно-диференційована планомірна, організована, спільна двостороння діяльність учителів і учнів, спрямована на свідоме, міцне і глибоке опанування останніми системи профільно-орієнтованих знань, умінь і навичок (А. Самодрин). Ми розглядаємо поняття “*профільне навчання старшокласників*” як цілісну інтегровану систему, у межах якої здійснюється диференційований підхід до навчання, умінь і навичок за обраним профілем професії, що передбачає врахування освітніх потреб, нахилів та здібностей учнів, відповідно до їхнього професійного самовизначення на основі психолого-педагогічної діагностики (рис. 1).

Рис. 1. Профільне навчання в системі загальноосвітнього середовища

Воно запроваджується у:

- профільних класах звичайних загальноосвітніх шкіл (I-III ступеня);
- спеціалізованих школах (школах-інтернатах)
- загальноосвітніх навчальних закладах I-III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів;
- гімназіях-загальноосвітніх навчальних закладах II-III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів відповідно до профілю;
- ліцеях-загальноосвітніх навчальних закладах III ступеня з профільним навчанням і допрофесійною підготовкою;
- колегіумах-загальноосвітніх навчальних закладах III ступеня філологічно-філософського та (або) культурно-естетичного профілів.

До системи загальної середньої освіти належать також MBK, які створені для задоволення потреби учнів

загальноосвітніх навчальних закладів у профорієнтаційній, допрофесійній, професійній підготовці.

Основна ж школа (5-9 класи), згідно із Концепцією загальної середньої освіти, дає учням базову загальну середню освіту, формує в них готовність до вибору і реалізації форми подальшої освіти і профілю навчання, а старша школа (10-12 класи) функціонує переважно як профільна. Профілізація в 12-річній школі відбуватиметься за такими основними напрямками: суспільно-гуманітарний, природничо-математичний, технологічний, художньо-естетичний, спортивний (Рис.2).

Рис. 2. Структура профільного навчання

Їх набір відповідає соціально-диференційованим видам діяльності, які зумовлюються суспільним розподілом праці, і містить знання про природу, людину, суспільство, культуру, науку та виробництво.

За основними напрямками профілізації визначаються різноманітні навчальні профілі. Навчальний профіль визначається

не лише добром предметів, але й їх змістом. Кожен із профілів передбачає вивчення предметів на одному із трьох рівнів.

I. Рівень стандарту – обов'язковий мінімум змісту навчальних предметів, який не передбачає подальшого їх вивчення.

II. Академічний рівень – обсяг змісту достатній для подальшого вивчення предметів у вищих навчальних закладах – визначається для навчальних предметів, які є не профільними, але базовими або близькими до профільних (наприклад, загальноосвітні курси біологи, хімії у фізико-технічному профілі або загальноосвітній курс фізики у хіміко-біологічному профілі).

Зміст навчання на першому і другому рівнях визначається державним загальноосвітнім стандартом.

III. Профільний рівень передбачає поглиблене вивчення предметів, орієнтацію їх змісту на майбутню професію (наприклад, курси фізики і математики для фізико-математичного профілю або курси біології та хімії для хіміко-біологічного профілю).

Профіль навчання охоплює таку сукупність предметів: базові, профільні та курси за вибором (так звані елективні курси). Цикли профільних навчальних предметів змістовно забезпечує спрямованість конкретного профілю навчання. Вони є обов'язковими для вивчення всіма учнями, які обрали даний профіль, і є складовою як інваріативної, так і варіативної складових навчального плану. Профільні предмети зокрема забезпечують прикладну спрямованість навчання за рахунок інтеграції знань і методів пізнання та їх застосуванням у різних сферах практичної, в першу чергу-професійної діяльності. Елективні навчальні курси, які є складовою варіативної частини навчального плану, спрямовані на забезпечення внутріпрофільної спеціалізації, поглиблення знань, що надаються під час вивчення профільних предметів, забезпечення прикладної і початкової професійної спеціалізації профільного навчання. Форми організації профільного навчання регламентують діяльність суб'єктів навчально-виховного процесу в системі профільних загальноосвітніх навчальних закладів і забезпечують умови для реалізації його мети і завдань. За характером взаємодії суб'єктів профільного навчання виділяються внутрішньо шкільні та зовнішні форми його організації.

До внутрішньо шкільних форм профільного навчання відносяться:

- профільні класи в загальноосвітніх навчальних закладах;
 - профільні групи в багатопрофільних загальноосвітніх навчальних закладах;
 - профільне навчання за індивідуальними навчальними планами і програмами;
 - динамічні профільні групи (в тому числі різновікові) ;
- До зовнішніх форм профільного навчання відносяться:
- міжшкільні профільні групи;
 - профільна школа інтернатного типу;
 - опорна старша школа;
 - навчально-виховний комплекс (НВК);
 - міжшкільний навчально-виробничий комбінат (МНВК);
 - загальноосвітні навчальні заклади на базі вищих навчальних закладів.

Реалізація ідеї профільної освіти передбачає таку обов'язкову умову як допрофільна підготовка яка здійснюється у 8–9-х класах з метою професійної орієнтації учнів та сприяє у виборі ними напряму профільного навчання у старшій школі. До форм реалізації допрофільної підготовки учнів старшої школи відносять введення курсів на вибір.

Курси за вибором – навчальні курси, що доповнюють, розширюють зміст певного предмета державного освітнього компонента й обираються учнями відповідно до їх навчальних інтересів, мають прикладне спрямування. Основна функція курсів за вибором в умовах на цьому етапі – профорієнтаційна. Вирішальними факторами для ефективної організації вивчення курсів, є достатня їх кількість для визначення напряму профільного навчання; поступове їх введення за рахунок годин варіативного освітнього компонента; поділ класу на групи, однорідні за підготовленістю та інтересами учнів. Що стосується поглибленого вивчення предметів, то, крім розширення і поглиблення змісту, воно має сприяти формуванню стійкого інтересу до предмету, розвитку відповідних здібностей і орієнтації на професійну діяльність, де використовуються одержані знання. Поглиблене вивчення здійснюється або за спеціальними програмами і підручниками, або за модульним принципом. У такому випадку програма

загальноосвітньої школи доповнюється набором модулів, які поглиблюють відповідні теми.

Допрофільна підготовка також може здійснюватися через факультативні курси, предметні гуртки, позакласні заняття, наукові товариства учнів (секції МАН), предметні олімпіади, дистанційні спецкурси тощо. Коротко охарактеризуємо їх.

Факультативні курси (переважно лекції, семінари та практичні роботи) розширюють інформованість учнів про навколишній світ, сприяють свідомому вибору учнями старших класів подальшого шляху здобуття освіти.

Позакласні заняття – це форма різноманітної організації добровільної роботи учня в позаурочний час під керівництвом учителя для виявлення та розкриття пізнавальних інтересів, творчої діяльності з предмета. Позакласна форма занять відкриває широкі можливості як для прояву педагогічної творчої ініціативи вчителя, так і для багатогранної пізнавальної діяльності учня.

Предметні гуртки розширюють світогляд учнів, доповнюють курс (наприклад, ботаніки – вивченням флори рідного краю, географії рослин, садівництва, історії наук тощо) або поглиблюють знання учнів елементами дослідження (з мікроскопії, бактеріології, генетики, тощо), формують стійкий інтерес до предмета.

Активне залучення учнів до *науково-дослідницької роботи* у 8–9-х класах основної школи, зокрема експериментально-пошукова діяльність у рамках шкільного наукового товариства, секціях Малої академії наук розширює та конкретизує знання учнів з різних наукових дисциплін (надає додаткову освіту), сприяє інтелектуальному та духовному розвитку підлітка (через створення умов для творчої діяльності учнів, виявлення, розвиток та підтримку юних талантів). Робота в рамках шкільного наукового товариства та в секціях (МАН) дозволяє педагогові створювати оптимальні умови для задоволення різноманітних інтересів учнів, розвивати природні здібності й навички творчої, практичної діяльності.

Поряд з переліченими формами реалізації допрофільної підготовки в умовах профільного навчання варто буде використовувати такі практично спрямовані форми роботи як рольові або ситуативні ігри, підготовку та проведення диспутів,

вечорів, круглих столів на тему: “Я та мій вибір”, “Моя життєва програма”, “Світ професій та мій вибір”, “Як досягти професійного успіху?”, “Мої освітні перспективи” та інші, творчі проекти, тематичні читання, зустрічі з професіоналами, екскурсії безпосередньо на підприємства, до того ж, не лише у виробничій галузі, а й у науково-дослідні інститути, лабораторії, конструкторські бюро, служби зайнятості населення та ін.

На нашу думку, завдяки ефективному використанню зазначених форм з’являється можливість глибокого ознайомлення учнів з усім спектром як виробничих, так і обслуговувальних професій, а ознайомлення та спостереження за виробничим процесом у режимі реального часу допоможе об’єктивніше оцінювати власний потенціал, сформує уявлення про базові вміння й навички, розвиток та оволодіння якими є першоосновою у виборі профілю навчання, а в майбутньому в опануванні певною спеціальністю.

Отже, розглянувши сутність профільного навчання в старшій школі, можна зробити висновок: у процесі профільного навчання розв’язується одне з головних завдань сучасної загальноосвітньої школи України – формування і розвиток особистості на основі врахування індивідуальних особливостей учнів, їхніх освітніх потреб, нахилів, інтересів і здібностей, зумовлених орієнтацією на майбутню професію. Але незважаючи на високий рівень зацікавленості у профільному навчанні учнів, вчителів і батьків, стан готовності загальноосвітніх навчальних закладів не повністю задовольняє потреби учнів у профільному навчанні, що значною мірою зумовлено відсутністю системного підходу у роботі загальноосвітніх навчальних закладів до організації профільного навчання старшокласників.

Тому, проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів обраної науково-педагогічної проблеми. Подальші дослідження профільного навчання в системі загальноосвітнього середовища повинні, на нашу думку, бути спрямовані на конкретизацію змісту профільного навчання, на виявлення недоліків профільної освіти, пов’язаних з обмеженим доступом до неї в сільській місцевості, на висвітлення результатів освітньої реформи, яка проводиться в системі загальноосвітніх та вищих навчальних закладів.

Література:

1. Авраменко М. Профільне навчання в середній школі Федеративної Республіки Німеччини: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Мирослава Миколаївна Авраменко – Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2007. – 20 с.
2. Гуцан Л.А. Профорієнтаційна робота – основа допрофільної підготовки учнів гімназії: матеріали доповідей і повідомлень Всеукр. науково-практичної конференції [Науково-методичні засади формування ключових компетенцій учня гімназії”]; до 70-річчя навчального закладу та 10-річчя гімназії “Консул” / За ред. О.В. Мельника, І.Г. Єрмакова та ін. – К., 2008. – С. 224-232.
3. Концепція профільного навчання в старшій школі: Затв. рішенням колегії М-ва освіти і науки України від 25.09.03 № 10/12-2 / [уклад. : Л. Березівська, Н. Бібік, М. Бурда та ін]. // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2003. – № 24. – С. 3-15.
4. Овчарук О. Профільне навчання в старшій школі / О. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К.: К.І.С., 2003. – С 57-81.
5. Педагогічні засоби підготовки старшокласників до професійного самовизначення в умовах профільного навчання / За ред. Д.О. Закатнова, О.В. Осипов та ін – К.: ІПВ АПН України, 2005. – 215 с.
6. Смирнова М.Є. Профілізація старшої школи – напрямок модернізації сучасної освіти / М.Є. Смирнова // Управління освітою. – 2004. – №6(54). – С. 10-13.

The tasks which are put today school in the context of the modern theory of profile training of senior students in a general education are analyzed in the article.

Key words: *profile training, professional orientation, profile school, elektivnye teaching courses, predprofil'naya preparation, self-determination of senior pupils.*

В статье проанализированы задачи, которые сегодня ставятся перед школой в контексте современной теории профильного обучения старшеклассников в общеобразовательном учебном заведении.

Ключевые слова: *профильное обучение, профессиональная ориентация, профильная школа, элективные обучающие курсы, предпрофильная подготовка, самоопределение старшеклассников.*